

Eesti NSV

PROF. O. STEIN

C. R. JAKOBSONI

(1841—1882)

**ÜHISKONDLIK-POLIITILISED
VAATED**

Nr. 6 (233)

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN 1957

A-11340
EESTI NSV POLIITILISTE JA TEADUSALASTE
TEADMISTE LEVITAMISE ÜHING

PROF. O. STEIN

C. R. JAKOBSONI

(1841—1882)

ÜHISKONDLIK-POLIITILISED
VAATED

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN 1957

C. R. JAKOBSONI

(1841-1885)

OHISKONDLIKPOHITISED

TARTU

RAAMATUKOGU

N

Tartu Riikliku Olikooli
Raamatukogu

43077

SISSEJUHATUS

19. märtsil 1957. aastal möödub 75 aastat XIX sajandi tähtsaima eesti ühiskonna- ja poliitikategelase ning valgustaja Carl Robert Jakobsoni surmast. Eesti ühiskondliku mõtte ja eesti progressiivse ning demokraatliku rahvusliku kultuuri ajaloos on C. R. Jakobsonil vägagi silmapaistev koht. Tema pärand on määratu suur, kuid seni on vähe tähelepanu pööratud C. R. Jakobsoni panusele eesti ühiskondliku mõtte ja demokraatliku rahvusliku kultuuri arengus.

Valgustada marksistlikult ühiskondliku mõtte ajalugu Eestis XIX sajandi 60.—70. aastatel tähendab tuua esile eesti silmapaistva valgustaja tõeline olemus, tema tõeline ajalooline koht vabadusliikumises ning ühiskondliku mõtte arengus Eestis XIX sajandi neil aastail.

Kõigis C. R. Jakobsoni elule ja tegevusele pühendatud töedes, mis ilmusid ajavahemikul pärast tema surma kuni nõukogude võimu kehtestamiseni Eestis, on põhiliseks veaks eeskätt see, et tähendatud töedes käsitletakse C. R. Jakobsoni elu ja tegevust idealistlikult, lahus sotsiaalmajanduslikust olukorrast ja klassivõitluse arengust. Oma maailmavaate piiratuse tõttu ei suutnud nende tööde autorid anda teaduslikku, ajalooliselt õiglast iseloomustust C. R. Jakobsoni ühiskondlik-poliitilistele vaadetele ja tegevusele.

Eesti kodanlik-natsionalistliku ajalooteaduse esindajad ülistasid C. R. Jakobsoni nõrku külgi ja vaikisid surnuks ta tugevad omadused. Nad moonutasid ajaloolisi tõsiolusid eesti reaktsioonilise natsionalistliku kodanluse klassihuvides, kes oli huvitatud ajaloolise tõe varjamisest.

Marksism-leninism astub välja ajaloo protsessi šablooni- lise kujutamise vastu, igasuguste väljamõeldud skeemide vastu, mille järgi kõigi rahvaste arengutee olevat saatuse poolt ette määratud. Ajalooline areng on allutatud üldistele

seaduspärasustele, nagu rõhutas V. I. Lenin oma artiklis „Meie revolutsioonist”, kuid need üldised seaduspärasused avalduvad erinevates maades erineval ja omapärasel kujul.

Eesti ühiskondlik ja poliitiline areng on tihedasti seotud kogu Venemaa majandusliku ja poliitilise arenguga XIX sajandil.

Vene ja eesti rahva saatuse ühtsus, mõlema rahva põhiliste huvide ühtsus võitluses oma sotsiaalse vabanemise eest, tekitasid üldjoontes sarnasuse mõlema rahva parimate esindajate demokraatlikes ootustes ja püüetes, vaatamata teatud erinevustele nende vaadetes. Seepärast käsitletakse C. R. Jakobsoni ühiskondlik-poliitilisi vaateid mitte lahus, vaid tihedas seoses klassivõitluse sotsiaalmajanduslike tingimuste ja arenemisega mitte üksi Eestis, vaid ka Venemaal tervikuna. Ühiskondliku mõtte arengut Eestis möödunud sajandi 60.—70. aastatel vaadeldakse mitte isoleerituna, vaid seoses ühiskondliku mõtte arenemisega Venemaal.

V. I. Lenin jaotas esmakordselt Venemaal XIX sajandil toimunud tsarismivastase vabadusliikumise ajaloo kolme etappi, vastavalt neile kolmele peamisele klassile, kes vajutasid sellele liikumisele oma pitseri: „1) aadliperiood, ligikaudu 1825. a. kuni 1861. aastani; 2) raznotšinetsite ehk kodanlik-demokraatlik periood, umbes 1861. kuni 1895. aastani; 3) proletaarne periood, alates 1895. aastast kuni käesoleva ajani.”¹

C. R. Jakobsoni ühiskondlik-poliitilise tegevuse peamine periood langeb XIX sajandi 60. ja 70. aastatele, s. o. Venemaa vabadusliikumise teisele, raznotšinetsite ehk kodanlik-demokraatlikule perioodile.

Carl Robert Jakobson sündis 26. (14.) juulil 1841. a. Tartus, kus ta isa, Adam Jakobson, töötas ülikooli teenrina. C. R. Jakobsoni ema Liisa Mihhailovna Jegorova oli rahvusest venelanna, ta isa oli soldat vene armees ja võttis osa 1812. aasta Isamaasõjast. Varsti siirdus Adam Jakobson perekonnaga Tormasse, kus ta sai kõstriks ja kihelkonnakooli õpetajaks.

Alghariduse omandas Jakobson Torma kihelkonnakoolis, kus ta isa töötas õpetajana. 15-aastaselt, 1856. aastal, astus C. R. Jakobson Valga õpetajate seminari. Ta silmapaistev andekus äratas kõigi seminari pedagoogide tähelepanu.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 20. kd. Tallinn, 1953, lk. 219.

1859. aastal lõpetas C. R. Jakobson seminari ja samal aastal valiti ta oma isa kohale Torma köstriks ja kihelkonnakooli õpetajaks. Siin sattus ta vastuollu kohaliku pastori ja mõisniku von Liphart'iga ning oli sunnitud Tormast lahkuma. Ta sõitis Jamburgi (praegune Kingissepp), kus asus tööle õpetajana. 1863. aastal õnnestus Jakobsonil teostada oma ammune unistus — ta siirdus Peterburi, Vene impeeriumi pealinna, kus töötas gümnaasiumi saksa keele õpetajana. Visalt täiendas Jakobson oma teadmisi. Ta sooritas Peterburi ülikooli juures eksternina eksamid ja omandas gümnaasiumi saksa keele ülemõpetaja diplomi.

C. R. Jakobsoni elu ja tegevuse Peterburi-ajajärk sai otsustavaks ta maailmavaate kujunemisele.

Peterburis astus ta tihedasse kontakti demokraatlikult häälestatud eesti haritlaste rühmaga, nn. Peterburi patriootide rühmaga, kuhu kuulusid Peterburi Kunstide Akadeemia liige maalikunstnik professor J. Köler, arst dr. Karell, luuletaja ja kultuuritegelane Russow jt. Jakobsonil olid siin tihedad sidemed ka läti patriootidega, läti kirjaniku ja publitsisti, noor-Läti liikumise silmapaistva tegelase K. Waldemariga jt. Peterburis tutvus Jakobson ka eesrindlike, demokraatlike ideedega, vene demokraatliku kultuuri esindajate ideedega. C. R. Jakobsonist saab silmapaistev ühiskonna- ja poliitikategelane, võitleja Baltimaadel valitseva erikorra vastu, võitleja eesti progressiivse ja demokraatliku rahvusliku kultuuri eest.

Peterburi ajastul kirjutas Jakobson ka oma üldtuntud tööd. Trükist ilmusid tema kuulsad „Kolm isamaa kõnet“, millised ta pidas Tartus 1868. ja 1870. aastal, rida kooliõpikuid, mis Jakobsoni Eestis üldiselt tuntuks tegid, ja luuletuskogu „C. R. Linnutaja laulud“. Peterburis alustas ta juba 1868. aastast peale võitlust eesti esimese demokraatliku ühiskondlik-poliitilise ajalehe väljaandmise eest. Kuid „Sakala“ esimene number ilmus alles 1878. aastal.

1871. aastal lahkus Jakobson Peterburist ja pöördus Eestisse tagasi, elas algul Tallinnas, hiljem siirdus Vana- ja Uue-Vändrasse vallakirjutajaks. Seal ostis ta endale Kurgja talu.

See periood C. R. Jakobsoni ühiskondlik-poliitilises tegevuses on seotud ajalehe „Sakala“ väljaandmisega (1878—1882) ja võitlusega kodanlik-klerikaalse leeri vastu eesti rahvuslikus liikumises. Sel perioodil käib ka võitlus eestikeelse keskkooli (Aleksandri kooli) asutamise eest,

demokraatliku suuna eest Eesti Kirjameeste Seltsis, võitlus eesti rahvusliku koorilaulu-kultuuri arendamise ja eesti demokraatliku rahvusliku teatri rajamise eest jne.

Kuid C. R. Jakobsoni kogu tegevuse tuumaks oli võitlus kõigi pärisorjuse igandite hävitamise eest Eestis, võitlus Baltimaadel kehtiva erikorra likvideerimise eest ja eesti rahva vabastamise eest saksa parunite ikkest.

19. (7.) märtsil 1882. a. suri äkki C. R. Jakobson oma parimas meheas. Ta surmateade otse rabis kogu eesti rahvast. Koos eestlastega leinasid C. R. Jakobsoni ka parimad, eesrindlikumad inimesed vene rahva hulgast.

1. SOTSIAAL-POLIITILINE OLUKORD EESTIS XIX SAJANDI 60.—70. AASTAIL

XIX sajandi algul süvenes feodaal-pärisorjusliku korra lagunemisprotsess nii Venemaal kui ka Eestis.

Kaubalis-rahaliste suhete survele langesid kokku vanad majandusvormid. Maa majanduses ilmnisid üha selgemini pärisorjusliku majandussüsteemi lagunemise ja uue, kapitalistliku korra sugemete arenemise tunnused. Kapitalistlike suhete arenemine Eestis toimus varem ja kiiremini kui sise-Venemaa piirkondades, kuid rea ajalooliste iseärasuste tõttu Baltimaades venis pärisorjuse kaotamine Eestis üle poole saja aasta. Tunduval määral oli see tingitud asjaolust, et Baltimaade saksa parunid olid siin kehtestanud oma nn. erikorra, mis baseerus aadli vanadel feodaal-privileegidel. Balti parunid hoidsid nendest vanadest feodaal-privileegidest küünte ja hammastega kinni ning pidurdasid igati pärisorjuse likvideerimist. Kahtlemata pidurdas see kõik Baltimaade ühiskondlikku arenemist.

Kuid kaitsta vana feodaalkorda, mis enam ei vastanud majanduslikule ja poliitilisele arengule, oli väga riskantne, see võis välja kutsuda talupoegade ülestõusu. Seetõttu ei saanud balti parunid eesti talurahva revolutsioonilise liikumise survele reformidest keelduda, sest see oleks tähendanud tõsist ohtu kogu feodaalkorra edasisele olemasolule Eestis.

Mõisnikud koostasid talupoegade pärisorjusest „vabastamise” seaduseelnõu, millise tsaarivalitsus kinnitas Eesti- maa kohta 23. mail 1816. a. ja Liivimaa kohta 26. märtsil 1819. a.

Milles siis seisis selle reformi mõte, mida eesti talupoegade hulgas tuntud „vabastamise” kõlava nimetuse all? 1816. ja 1819. aasta seaduse järgi sai Eesti- ja Liivimaa talurahvas isikliku vabaduse. Talupoegi ei võidud enam müüa ega osta. Kuid see isiklik vabadus osutus tegelikult

ainult nn. „lindpriiks” laskmsek. Eesti talupojad „vabanesid” pärisorjusest, makstes selle eest kogu oma senise talumaa, mis siitpeale kuulutati eranditult mõisniku omandiks.

Eesti talupoegade maata „vabastamine” ei toonud kaasa talurahva ekspluateerimise feodaal-pärisorjuslike vormide kadumist, kuna nn. abiteo kujul püsis teoorjus edasi XIX sajandi 60. aastateni, olles talupoja lisatöö omastamise põhivormiks.

XIX sajandi keskel, seoses pärisorjusliku korra edasise lagunemisprotsessiga ja kaubalis-kapitalistlike suhete arenemisega astus Eesti uue sotsiaalse kriisi perioodi. XIX sajandi 40. ja 50. aastatel väljendas seda sotsiaalset kriisi talurahva revolutsioonilise liikumise laialdane kasvamine. See liikumine arenes Venemaa vabadusliikumise koostisosana.

Eesti talupoegade rahutusi põhjustas uskumatult raske rõhumine ja üle jõu käiva teoorjuse tõttu tekkinud äärmine vaesus.

Feodaal-pärisorjuslikku korda Eestis ja kogu Venemaal ei kaotatud XIX sajandi keskel revolutsioonilisel teel, sest puudus kaasaegne proletariaat ja ta revolutsiooniline partei, kes oleks võinud astuda selle revolutsioonilise liikumise etteotsa.

Vaatamata sellele omandas XIX sajandi 40. ja 50. aastate klassivõitlus suure ulatuse, mis sundis balti paruneid ja tsaari asuma Baltimail rea agraarreformide edasisele teostamisele.

9. juulil 1849. a. kinnitas Aleksander II uue Liivimaa talurahvaseaduse ja 5. juulil 1856. a. uue Eestimaa talurahvaseaduse. Saaremaa talurahvaseadus kinnitati alles 1865. aastal. Nagu teada, andsid 1849.—1850. ja 1860.—1865. aasta seadused võimaluse talude päriseks ostmiseks ja raharendile üleminekuks.

Vaatamata kõigile suhete omapärasustele Eestis arenes siin edasine talurahva seadusandlus 1861. aasta 19. veebruari reformi põhiprintsiipide üldsuunas. Rahulolematus kehtivate orjastavate rendivahekordadega kutsus esile talurahvarahutusi ning 23. aprillil 1868. a. kaotati Eestis teorent ja asendati see raharendiga. Tuleb aga märkida, et mõisa-, kvoote- ja kuuendikumaadelt oli mõisnikel endiselt õigus teorenti nõuda. Tegelikult praktiseeriti teorenti seadusvastaselt paljudel juhtudel ka hiljemgi.

9. juunil 1863. a. anti talupoegadele õigus vallavalitsuselt passi saamiseks, mis soodustas talupoegade asumist Eesti linnadesse ja ka teistesse kubermangudesse.

19. veebruaril 1866. a. anti välja nn. vallakogukonna määrus. Valla üldkoosolekul valisid talupojad vallavalitsuse. Sealjuures oli hääleõigus kõigil taluperemeestel ja -rentnikel, maatameestel oli 10 inimese kohta ainult üks hääl. 1866. aastal likvideeriti tsunftisüsteem linnades ja kehtestati käsitöövabadus. 1870. aasta linnareform kehtestati Eestis alles 1887. aastal, mil iganenud aristokraatlikud linnaomavalitsused asendati uutega, vastavalt 16. juuni 1870. aasta linnaseadusele. Linnavolikokku võisid pääseda nüüd ka vene ja eesti kodanluse ning intelligentsi esindajad. Tuleb tähendada, et balti parunite kangekaelse vastuseisu tõttu venis 1864. aasta kohtureformi laiendamine Eestile aastakümneid. Semstvoreform jäigi siin ellu viimata. „Üldse kogu 60-ndate aastate „reformide ajastu”,” kirjutas Lenin, „jättis talupoja kerjuseks, mahasurutuks, harimatuks, feodaalmõisnike käsualuseks nii kohtus kui ka valitsemisasutustes, nii koolis kui ka semstvos.”¹

Eesti suhtes on veelgi kohasem Lenini hinnang kodanlike reformide kohta, kuna siin teostati neid reforme veel rohkem moonutatult kui teistes Venemaa kubermangudes.

Eesti talupoja üle irvitasid ristirüütlite järeltulijad „penirüütlid”, nagu iseloomustas balti paruneid väga tabavalt K. Marx. Balti parunitel olid sajanditepikkused kogemused, kuidas alamalt maksualuselt rahvalt, mittesakslastelt (undeutsche), nagu balti parunid põlglikult nimetasid eestlasi, verd ja higi välja pressida. Nad valmistasid endile meelepärast lõbu, andes eesti talupoegadele verist ihunuhtlust, olles sel alal eeskujuks vene aadlile.

Nagu teada, toimus kapitalismi arenemine pärast 1861. aasta reformi nii Venemaal kui ka Eestis „preisi” teed mööda, mis oli proletariaadi ja talurahva suhtes uskumatult aeglane ja vaevaline, kuna ta veel kauaks ajaks jättis võimu junkrute kätte. „Kuid Venemaal pole”, kirjutas Lenin, „kapitalistlik agraarkord veel kaugeltki välja kujunenud”², mille tõttu Venemaal on „objektiivselt võimalik kapitalistliku agraararengu teine tee, mitte „preisi”, vaid ... talupoeglik-kodanlik tee”³.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 17. kd. Tallinn, 1953, lk. 92.

² V. I. Lenin, Teosed, 15. kd. Tallinn, 1953, lk. 31.

³ Sealsamas, lk. 29.

Kogu küsimus meie maa edasisest arenemisest seisib õieti selles, missugune nendest arenguteedest võidab, kas kapitalismi arenemise „preisi” või „ameerika” tee. Mitmesuguste klasside võitlus selle või teise kapitalistliku arengutee omaksvõtmise eest oli reformidejärgsel perioodil ühiskondlik-ajaloolise protsessi aluseks ja sisuks.

Kõige laialdasemad talurahvahulgad Venemaal ja ka Eestis võitlesid maasaamise eest ja eeskätt mõisnike suurte maaomandite kaotamise eest, kapitalismi ameerikapärase arengutee ning kapitalismi võimalikult kiire arenemise eest ühes talurahva farmeriteks muutumisega.

Mõisnikud võitlesid mõisamajandite ja latifundiumide säilitamise eest, nende aeglase ümberkasvamise eest pärisorjuslikest orjamajanditest junkurlikeks majanditeks.

Lenin kirjutas 1911. a. oma artiklis „Talurahvareform”: „1860-ndate aastate liberaalid ja Tšernõševski on kahe ajaloolise tendentsi, kahe ajaloolise jõu esindajad, mis sellest ajast peale ja kuni meie ajani määravad uue Venemaa eest toimuva võitluse tulemuse.”¹

XIX sajandi 60.—70. aastatel puhkenud ühiskondlikus liikumises toimub Eesti omapärastes tingimustes võitlus kahe ajaloolise tendentsi vahel. Need olid balti-saksa aadel (konservatiivid ja liberaalid), kellega astus liitu kodanlik-klerikaalne suund, mis taotles kokkulepet saksa parunitega ja kodanlik-demokraatlik, antifeodaalne suund, mis astus välja radikaalsete demokraatlike ümberkujundamiste eest, kapitalismi demokraatliku arengutee eest.

Nii tekkis Eesti ühiskondlikus liikumises XIX sajandi 60.—70. aastatel kaks suurt ühiskondlik-poliitilist suunda — antidemokraatlik ja demokraatlik. Neil olid vastupidised vaated poliitikale, kultuurile, kirjandusele, kunstile, usule jne. Nende kahe suuna tekkimist ei saa seletada juhuslike motiividega, nagu seda teevad kodanlikud natsionalistid.

Antidemokraatliku ja demokraatliku suuna tekkimine Eesti ühiskondlikus liikumises möödunud sajandi 60. ja 70. aastatel ning nendevaheline võitlus olid tingitud sügavatest sotsiaalsetest põhjustest. See ulatuslik ühiskondlik nähtus väljendas ainult erisuguste ühiskonnaklasside ja sotsiaalsete rühmade vahelist võitlust. XIX sajandi 60. ja

¹ V. I. Lenin, Teosed, 17. kd. Tallinn, 1953, lk. 93.

70. aastatel eesti külas aseteidnud klasside kujunemise protsessi ja klassivastuolude arenemise analüüs näitab meile täie selgusega, et talurahva intensiivse kihistumise tulemusena toimus eesti rahvusliku kodanluse, eeskätt maa-kodanluse kujunemise võrdlemisi kiire protsess.

Üheaegselt sellega hakkas kujunema maaproletariaadi ja poolproletariaadi rohkearvuline klass, samuti hakkas konsolideeruma ka tööstusproletariaat Eesti linnades.

On täiesti loomulik, et neis tingimuses irdus eesti rahvusliku kodanluse, eeskätt maakodanluse kõige jõukam ladvik oma rahvast. Ta aetas oma egoistlikud klassihuvid rahva ja rahvuse huvidest kõrgemale ning kartes töörahvahulkade revolutsioonilise liikumise kasvu, otsis kokkulepet eesti rahva verivaenlastega — saksa junkrute ja pastoriga. Eesti reaktsioonilise kodanluse kõige tüüpilisemateks esindajateks möödunud sajandi 60.—80. aastatel olid J. Jannsen ja J. Hurt. Peab märkima, et mitte kohe, eesti rahvusliku liikumise algul, ei asunud Jannsen, Hurt jt. kokkuleppe teele mõisnikega, saksa parunitega, eesti rahva põliste vaenlastega. Rahvusliku liikumise algperioodil ei keeldunud nad veel ühisest tööst kodanlik-demokraatliku leeri ideoloogidega. Jannsen näiteks lubas rahvusliku liikumise algperioodil paigutada oma lehte kodanlik-demokraatliku leeri esindajate artikleid, Hurt aga oli 1878. aasta esimesel poolel C. R. Jakobsoni poolt väljaantava „Sakala” üks korrespondente. Hurdal on teatud teeneid ka eesti folkloristika alal. Kuid see ei räägi mingil juhul kodanlik-natsionalistliku „ühtse voolu” teooria poolt ja ei anna õigust kujutada Jakobsoni leeri ning Jannsen-Hurda leeri vahelist võitlust isiklike „näaklemistena” või tühipalja „sõnelusena”, mis rahvuslikule liikumisele olevat ainult kahju teinud.

Tuleb rõhutada, et juba rahvusliku liikumise puhkemisel Eestis XIX sajandi 60. ja 70. aastatel ei olnud ühtset eesti rahvust, see oli juba siis lõhenemas „kaheks” rahvuseks.

Sellel perioodil oli eesti rahvuslikus liikumises kodanlik-klerikaalse leeri sotsiaalseks baasiks eesti rikastunud maa-kodanlus, nn. suurtalunikud, kes kartsid rahvahulkade revolutsioonilist liikumist. Jannseni ja Hurda leer keeldus võitlusest saksa mõisnike vastu. Nad eelistasid võitlusele eesti rahva põliste vaenlastega — saksa parunitega — liitu, mis oli suunatud eesti töötava talurahva laialdaste hulkade

vastu. Nad jutlustasid papimoraali, mis kutsus rahvast üles alandlikkusele ja sõnakuulmisele.

Kes oli siis eesti laialdaste talurahvahulkade juhiks ja ideoloogiks võitluses saksa parunite vastu maa ja vabaduse eest?

Nagu teada, seisid revolutsioonilise demokraatliku leeri eesotsas, laialdaste talurahvahulkade eesotsas, sel ajajärgul vene revolutsioonilised demokraadid N. G. Tšernõševski ja N. A. Dobroljubov, Herzen jt. „... Tšernõševski,” kirjutas Lenin, „... oli ka revolutsiooniline demokraat, ta oskas mõjutada kõiki oma ajastu poliitilisi sündmusi revolutsioonilises vaimus, viies tsensuuri tõkkeist ja takistustest läbi ... idee masside võitlusest kõigi vanade võimude kukutamiseks.”¹

Kasvava talurahvaliikumise vahetul mõjutusel, enne ja pärast 1861. aasta reformi, tekkis Eestis terve plejaad eesrindlikke ühiskonna- ja poliitikategelasi, samuti ka kultuuri- tegelasi, kes olid ühenduses laialdaste rahvahulkadega ja astusid võitlusse balti parunite kõikkvõimsuse vastu. Eesti ühiskondliku elu XIX sajandi 60.—70. aastate kodanlik-demokraatliku suuna ideoloogiks ja juhiks oli Carl Robert Jakobson, silmapaistev poliitikategelane, publitsist ja valgustaja, oma rahva tuline patrioot. Tema pooldajateks olid Johann Köler, ühiskonna- ja poliitikategelane, maalikunsti professor ja Peterburi Kunstiakadeemia liige, akadeemik; Fr. R. Kreutzwald, eesti rahvaeepose „Kalevipoeg” looja, keeleteadlane M. Veske, luuletaja Lydia Koidula, rahvakooliõpetaja J. Adamson, A. Reinvald, vennad Petersonid ja paljud teised.

Et õieti selgitada C. R. Jakobsoni vaadete sotsiaalseid ja klassilisi aluseid, tuleb abiks võtta Lenini klassikaline teos „Vene sotsiaaldemokraatia agraarprogramm”, milles Lenin harukordse teadusliku põhjalikkusega teeb selgeks pärisorjuslike ja kodanlike suhete põimumise kogu keeruka protsessi pärast 1861. aasta reformi vene külas.

„Vana pärisorjusliku korra jäänused on meie külas veel hirmus suured,” kirjutas Lenin. „See on üldtuntud fakt ... Neil juhtumitel ja suhetes, kus veel valitseb see kord ja niivõrd kui see veel valitseb, on k o g u t a l u r a h v a s t e r -

¹ V. I. Lenin, Teosed, 17. kd. Tallinn, 1953, lk. 94.

vikuna selle korra vaenlaseks. Pärisorjuse, pärisorjapidajate-mõisnike ja neid teeniva riigi vastu jääb talurahvas veel püsima klassina, nimelt mitte kapitalistliku, vaid pärisorjusliku ühiskonna klassina, s. t. klassina-seisusena.”¹

Edasi arendades oma analüüsi väga sügavatest klassinihetest klassijõudude paigutamisel reformijärgses külas ja selgitades talurahva kihinemise protsessi näitas Lenin, et „...kaasaegses ühiskonnas talurahvas ei ole muidugi enam ühtne klass. Kuid keda see vastuolu häirib, see unustab, et see...” on „elu enda vastuolu. See ei ole väljamõeldud, vaid elav dialektiline vastuolu. Kui võrd meie külas pärisorjuslik ühiskond tõrjutakse välja „kaasaegse” (kodanliku) ühiskonna poolt, niivõrd talurahvas lakkab olemast klass, jagunedes maaproletariaadiks ja maa-kodanluseks (suureks, keskmiseks, väikseks ja kõige väiksemaks). Kui võrd säilivad veel pärisorjuslikud suhted, niivõrd „talurahvas” jääb veel püsima klassina, s. o., kordame, mitte kodanliku, vaid pärisorjusliku ühiskonna klassina. See „kuivõrd — niivõrd” eksisteerib tege-likkuses äärmiselt keeruka pärisorjuslike ja kodanlike suhete põimumisena kaasaegses vene külas”.² See leninlik iseloomustus on täielikult rakendatav ka eesti küla iseloomustamiseks. Seda kujunevate sotsiaalsete ja klassiliste suhete keerukat vastuolulisust reformidejärgses eesti külas XIX sajandi 60. ja 70. aastatel tulebki meil arvestada, kui asume C. R. Jakobsoni vaadete klassiliste aluste kindlaksmääramisele.

XIX sajandi 60.—70. aastatel eesti külas toimunud klas-side kujunemise protsessi analüüs näitab, et eesti valgustaja C. R. Jakobson, olles eesti demokraatliku kodanluse ideoloog, propageeris erinevalt „preisi” kapitalistlikust arenguteest kapitalismi demokraatlikku farmerlikku arengu- teed. Põllumajanduse kapitalistliku arengu progressiivne demokraatlik tee vastas kogu talurahva ühistele huvidele, talurahva kui klassi, seisuse huvidele, kuivõrd eksisteerisid veel pärisorjusliku korra igandid ja saksa parunite julm majanduslik, poliitiline ning rahvuslik rõhumine.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 6. kd. Tallinn, 1952, lk. 96.

² Sealsamas.

Silmapaistva eesti valgustajana väljendas C. R. Jakobson eesti talurahva masside huve ning ootusi XIX sajandi 60. ja 70. aastatel. Eesti talurahvas pidas võitlust maa ja vabaduse eest, poliitilise õigusetuse ning rahvusliku rõhumise likvideerimise eest.

Olgugi et C. R. Jakobson ei tõusnud järjekindla revolutsioonilise demokraadi tasemele, võitles ta sellegipärast oma jõu ja arusaamise kohaselt rahvahulkade demokraatlike ideaalide eest.

2. C. R. JAKOBSONI VÕITLUS BALTIMAADE ERIKORRA VASTU JA TA ÜHISKONDLIK-POLIITILISED VAATED

Baltimaade erikorra olemus ja selle kritiseerimine C. R. Jakobsoni poolt

Baltimaades XIX sajandi esimesel poolel valitsenud erikorra küsimus muutus pärisorjuse edasise saatuse küsimuseks. Venemaa majandusliku ja poliitilise arenemise käigu üldisel mõjutusel ning Baltimaade talupoegade massilise liikumise surve all olid saksa parunid XIX sajandi esimesel poolel sunnitud asuma pärisorjuse kaotamisele Eesti- ja Liivimaal.

Kuid agraarreformide XIX sajandi esimesel poolel ja 60. aastatel teostati nii moonutatult, et Eesti ka pärast neid reforme kujutas endast (nagu Preisimaa) omapärast muuseumi, kus leidis riismeid keskajast parunite eriliste privileegide, rüütelkonna seisuslike organisatsioonide, mitmesuguste feodaal-pärisorjuslike maaomandi-vormide (fideikomissid, majoraadid, legaadid jne.) näol. Endiselt jagunes maa rüütelite eesõigustatud omandiks ja maksustatavaks talumaaks. Ka pärast reformi olid mõisamaad maksukohustusest vabastatud ja kõik kohustused olid tervikuna pandud maksustatavatele talumaadele. Balti parunid säilitasid veel terve hulga teisigi feodaalprivileege, nagu omandiõigus mõisa metsadele, jahi- ja kalapüügiõigus, viinaajamise ja õllepruulimise monopol, tööstusettevõtete asutamise ja kõrtside avamise monopol, veskite omamise ning mõisa piires turgude ja laatade pidamise monopol. Ka pärast XIX sajandi 60. aastaid säilis veel mõisapolitseid. Kogu valitsemine oli endiselt koondatud aadlimatriklisse kantud põlismõisnike, maanõunike, Eestimaa kubermangus rüütelkonna peamehe ja Liivimaa kubermangus maamarsali kätte. Balti parunid tarvitasid kohtumõistmisel eesti talupoja üle omavoli ja vägivalda. Ka pärast XIX sajandi

50.—60. aastate reforme jäi Eesti tüüpiliseks latifundiumide, suurmaavalduste maaks, kus käputäis aadlisoost, samuti ka talupoegade hulgast võrsunud mõisnikke peamise osa paremast põllumaast hoidis enda käes ja talurahva ekspluateerimisest orjatöö ja teorendi abil kogus endale rikkusi.

Kuidas suhtus C. R. Jakobson Baltimaade erikorrasse? Jakobson oli Baltimaade erikorra lepitamatu vaenlane. Ta sai aru, et balti parunite privileegide eksisteerimine tähendas eesti talurahva suhtes õigusetust ja mõisavõimu omavoli, saksa junkru ainuvalitsust. Ta teadis, et erikorra edasipüsimine Baltimaal on eesti rahvale suurimaks õnnetuseks.

„Meie eestlased,” kirjutas Jakobson, „teame kõige paremini, missugune tähtsus maa valitsusel ja seadustel... rahva elu korra kohta on.”¹

Iseloomustades oma esimeses „isamaa kõnes” eesti rahva rasket olukorda, alates momendist, mil saksa vallutajatel õnnestus murda eesti rahva kangelaslikku vastupanu ja teda orjastada, rõhutas Jakobson, et saksa vallutajad kehastasid maal verise terrorirežiimi. Ja seda tapvat režiimi kannatas eesti rahvas mitte mõni paar aastat, vaid paljude sajandite vältel. Sellest ajast, mil maa päriselanikud pärisorjadeks muudeti, ei olnud nad sakslaste silmis enam inimesed².

Oma suhtumist Baltimaade erikorrasse väljendas Jakobson oma kirjas J. Adamsonile: „Veel ei ole meil maapäevade peal sakslastega ühesugune õigus, veel on meie kohtud kõige nurjatamad terves Euroopas ja meie linnad kõlvatute seaduste all ohkamas. Need asjad tarvitavad surmani võitlemist...”³

C. R. Jakobsoni suhtumine Baltimaade erikorrasse kajastub kõige selgemini kolmes artiklis, mis avaldati „Sakalas” — „Ühest konvendist Liivimaal”⁴ (Liivimaa mõisnike esinduslik asutus, millest kutsuti osa võtma ka valdade esindajad. O. S.), „On meie talupoja seisus juba nii kaugel, et oma kodumaa valitsusest osa võib võtta”⁵, „Liivimaa mõisnikkude viimane Maapäev Riias”⁶.

¹ „Sakala” lisaleht nr. 3, 18. III 1878. „Soome maast ja rahvast”.

² Vt. C. R. Jakobson, „Esimene isamaa kõne”, 1868.

³ C. R. Jakobson, Kiri J. Adamsonile 2. I 1872.

⁴ „Sakala” nr. 6, 1878.

⁵ „Sakala” nr. 45, 1878.

⁶ „Sakala” nr. 9, 1878.

Artikkel „Ühest konvendist Liivimaal” kirjeldab kujukalt ning värvirikkalt konvendi koosolekut ja näitab, et Eestis on inimese väärtus ning inimõigused porri tallatud, talupojad aga endiselt jäänud „alamaks” seisuseks, halvakspeetud tõuks. Nad on jäetud alandavasse pärisorja olukorda, neil puuduvad kodanikuõigused ja nende üle irvitavad saksa pärunid.

Artiklis kõneldakse, et oli veider vaadata, kuidas auväärased isandad laua taga istusid, teed jõid ja kalleid sigarette suitsetasid, aga valdade esindajad konvendis pidid seisma nagu vaesed patused vagusi pühas aukartuses aupaklikus kauguses.

Muidugi ei saa olla juttugi sellest, et säärastest konventidest eesti rahval oleks mingit kasu olnud. Neil konventidel lugesid ainult aadlikud endid inimesteks, toetudes minevikus omandatud ja päritud privileegidele. Nad arvasid, et neil on täielik õigus kõiki teisi konvendiliikmeid panna oma pilli järgi tantsima ja käsi suudlema. Artikkel lõpeb sõnadega — nende konventide üle tuleb kibeduse ja valuga mõtteid mõlgutada.

Järgmisel Jakobsoni artiklil, nimelt „On meie talupoja seisus juba nii kaugel, et oma kodumaa valitsusest osa võib võtta?”, on põhimõtteline programmiline iseloom, kuna selles on kindlaks määratud kogu demokraatliku leeri seisukoht Balti Maapäeva suhtes möödunud sajandi 70. aastatel.

Selles artiklis rõhutatakse eelkõige, et saksa mõisnikud jagunesid Maapäeval kaheks suureks parteiks — konservatiivideks ja liberaalideks. Esimestel oli Maapäeval häälteenamus, teistel vähemus. Kuidas suhtusid need parteid sellesse, et talupojaseisus võttis osa Maapäeva tööst? Konservatiivide partei oli kategooriliselt selle vastu. Nad õigustasid oma eitavat seisukohta sellega, et talupoegade seisus ei olevat veel kasvanud sellise tasemeni, et võiks osa võtta maa valitsemisest.

Liberaalide partei seevastu nõustus silmakirjaks sellega, et talurahvast tuleb tõmmata omavalitsusest osa võtma, kuid liberaalid esitasid osavõtuks niipalju kitsendavaid tingimusi, mis tegelikult kõik nende endi „head soovid” nurja ajasid.

Liberaalide vaatepunktist ei olevat talupojaseisus olnud küllalt küps laiemates piirides tegutsemiseks.

C. R. Jakobson oma kriitikas võttis otsustava seisukoha konservatiivide ja liberaalide suhtes ja hülgas kategooriliselt igasuguse koostöö liberaalidega. Nende ettepaneku puhul „kreisipäevi” (Kreistag) kokku kutsuda tähendas Jakobson, et kreisipäevad „on ainult paljas nimi ilma asjata”. Omavalitsus kreisipäevade kaudu „ei oleks... muud ühtegi kui üks luukur mees, kes ennast kepi najal edasi aitab. Niisugust omavalitsust pole meile vaja”.

Artikli lõpul formuleeris Jakobson kokkuvõttes oma poliitilised nõudmised. Nimelt talupojaseisusele ja linnakodanikele anda ühesugused õigused mõisnikega. Maapäevadel olgu talupoegadel ja linnakodanikel võrdsed õigused saksa mõisnikega.

Baltimaade erikorra reaktsioonilise, rahvavastase iseloomu paljastamise ja Eestis kogu ühiskondlik-poliitilise korra demokratiseerimise nõudmise võtsid saksa mõisnikud ja pastorid, samuti ka nende ustavad teenrid, vastu suure vihakisaga.

Nii toimus siis Baltimaade erikorrasse suhtumise küsimuses eesti ühiskondlikus liikumises XIX sajandi 70.—80. aastatel võitlus kahe vastupidise suuna — demokraatliku ja antidemokraatliku vahel.

*

C. R. Jakobsoni sotsiaalsete ja poliitiliste vaadete tulipunktiks on võitlus kõigi pärisorjuse igandite kaotamise eest Eestis. Jakobsoni poliitilised programmilised nõudmised ühtivad nende nõudmistega, milliseid esitati eesti talupoegade poolt möödunud sajandi 60.—80. aastatel tsaarile. Professor Köler mainis oma eluloos nelja niisugust eesti talupoegade delegatsiooni, kes käisid Peterburis tsaari juures 1864., 1865., 1868. ja 1881. aastal.

Talupoegade saatmine isiklikult tsaari juurde oli laialdaselt levinud Eestiga piirnevas Pihkva kubermangus.

Naabertalupoegade eeskujul hakkasid ka eesti talupojad XIX sajandi 60.—80. aastate jooksul rakendama seda võitlusviisi oma rõhujate, balti parunite vastu.

1881. aastal anti uuele tsaarile Aleksander III üle eesti 18-liikmelise delegatsiooni memorandum. Selle delegatsiooni juhtideks olid C. R. Jakobson ja J. Köler.

Memorandumis olid esitatud põhiliselt samad nõudmised, mis eelmisteski talupoegade palvekirjades.

Memorandum kujutas endast tegelikult möödunud sajandi

60. ja 70. aastate eesti ühiskondliku liikumise kodanlik-demokraatliku suuna põhilisi programmilisi nõudmisi. Selle ühiskondliku liikumise üldtunnustatud juhiks oli C. R. Jakobson.

Ülaltähendatud memorandum oli oma sisult Jakobsoni ja kogu demokraatliku leeri n. ö. programmiks, mis kõigis punktides oli sihitud saksa mõisnike huvide vastu. See programm nõudis, et talupojad saaksid võimaluse maad pärisomandiks osta valitsuse poolt määratud kindla ostuhinna alusel; et Eestis nagu teisteski Venemaa kubermangudes seataks sisse semstvod; et rahvakoolid võetaks ära saksa aadli ja vaimulikkude juhtimiselt ja antaks üle haridusministeeriumi juhtimisele; et koolidesse viidaks sisse kõrvuti eesti keele õpetamisega ka vene keele õpetamine; patronaaziõiguse kaotamist kirikute suhtes ja talupoegade kogukondadele anda pastorite valimise õigus; Baltimaade erikord kohtu ja politseiasutuste alal likvideerida; balti kubermangud jaotada kaheks, nii et ühes oleks kohalikuks keeleks ainult eesti ja teises läti keel ning et nende kubermangude ametiasutustes saaks läbi kahe keelega — vene keele kui riigikeelega ja eesti või läti keele kui kohaliku keelega.

Sisult nõudis Jakobsoni programm Baltimaade erikorra likvideerimist.

Hurt, kes oli eesti delegatsiooni koosseisus, keeldus memorandumile oma allkirja andmast, demonstreerides sellega veel kord, et ta ei nõustu demokraatliku leeri minimaalprogrammiliste nõudmistega, mis olid sihitud Baltimaades valitseva erikorra vastu. C. R. Jakobsoni memoriaalmuuseumis Kurgjal on eriline mapp „Teoorjus”.

Mapp koosneb 101 lehest. Jakobson on kogunud sinna hulga faktilist dokumentaalset materjali, mis puudutab abitegu ja talupoja teisi raskeid kohustusi. Mapis leidub ka talupoegade, taluperemeeste ja talurentnike kirju, mis näitavad, et pärisorjuse ametlik kaotamine ja üleminek raharendile ei tähendanud veel kaugeltki pärisorjuse igandite likvideerimist.

Talupoegade talumatult raskest olukorrast kõnelevad ka rohkearvulised kirjad, mis Jakobsonile kui „Sakala” toimetajale on adresseeritud.¹ Need kirjad kinnitavad, et Jakobson seisis eesti talurahvaga kõige tihedamates sidemetes.

¹ „Sakala” arhiiv Kurgjal.

Temale kirjutasid mitte ainult taluperemehed, vaid ka rentnikud, popsid, sulased ja töölised.

Eeltähendatud kirjade hulgas leidub mitu kirja K. Kingissepalt.

Kirjas Kuressaarest 3. jaanuarist 1882 soovib K. Kingissepp, kes oli „Sakala” tellimiste organiseerijaks Saaremaal, Jakobsonile kõigi nende nimel, kes Saaremaal end eestlasteks peavad, õnne, tervist ja jõudu, eriti aga oskust võidelda eesti rahva vaenlastega.

Palju kirju on kooliõpetajatelt. Kõik nad pöördusid tema poole abi ja nõu saamiseks, jutustasid temale oma muredest ja kannatustest. Nii teatas näiteks talupoeg Andres Pulk Pärnust oma kirjas 22. maist 1881, et tema vallas talupojad nädalate viisi tükki leiba ei näe, et vald nälgib ja seisab hukatuse äärel. Ühe kuu möödudes, 24. juunil 1881, kirjutab sama talupoeg Andres Pulk jällegi Jakobsonile, et sillakohtunik olevat määranud talle 18 vitsahoopi selle eest, et Andres julgenud „Sakalas” talupoegade näljahädast kirjutada. Kirja serval on Jakobsoni märkus: „Kiri peale peksmist Pärnust.”

Pärisorjusliku korra iganditest ning saksa parunite elajalikust julmusest kõneleb ka „Hirmus lugu”, mis on toodud ära „Sakalas” 11. oktoobrist 1880. aastal.

Saaremaal oli talupoeg mõisnikule võlgu jäänud ja ei suutnud võlga tähtajaks tasuda. Ta varandus müüdi oksjoni teel ära, kuid saadud rahast ei jätkunud võla tasumiseks. Kohtunik käskis puuduva summa viivitamata ära tuua. Talupoeg ilmus kohtusse, kuid ilma rahata. Siis anti talle 30 vitsahoopi, ja kui tal nende hoopide eest ka 15 kopikat tasuda polnud, siis anti talle veel 30 hoopit ning määrati raha tasumiseks uus tähtaeg. Talupojal ei olnud jällegi võimalik ka teisel tähtajal oma võlga mõisnikule ära maksta ja talle anti uuesti 20 vitsahoopi ja 15 kopika pärast, mis vitste eest tasuda tuli, lisaks veel 30 hoopit.

Talupojale öeldi, et kui ta raha kolmandaks tähtajaks ära ei maksa, siis antakse talle korraga 120 vitsahoopi. Mees ei suutnud ka kolmandaks tähtajaks kuskilt raha kokku saada. Suures hädas poos talupoeg enda üles päev enne võlamaksimise tähtaja saabumist, jättes naise kahe väeti lapsega saatuse hooleks.

Jakobson paljastas tsarismi poolt talupoegade maata „vabastamise” mõtte. Ta kirjutab sel puhul: „Noh, igalt poolt hüütakse talle seal vastu: „Nüüd oled sa kõik saanud,

mis sul saada aga oli — priiust, raharenti, enam ei jää sul midagi üle loota.” „Aga mu kõht on tühi, mu rent on suurem kui mu teenistus ning minu aganaleivast on mu naine ja lapsed nahaks ja luuks kokku kortsunud! Mis tähendab mulle su priius, kus mu ihu ja vaim nälguse piinatuse käes vingerdavad”.”¹

Sellise hinnangu andis Jakobson talupoegade „vabastamisele” Eestis.

Kas läksid demokraatliku leeri esindajad kaugemale palvekirjades ja memorandumites formuleeritud nõudmistest? Nagu teada, tõstis Köler, kes Peterburis elas, oma esinemistes ja artiklites agraarsuhete alal esile märksa radikaalsemaid nõudmisi kui need, mis olid fikseeritud memorandumis. Köler nõudis mitte üksi nn. talumaade tagasiandmist talupoegadele, vaid kogu saksa rüütlite poolt röövitud maa üleandmist. Ta nõudis, et maad oleks antud ka sulastele. Köler võitles mitte üksiku teatava reformi eest, mis talupoja rasket elu veidi oleks kergendanud, vaid reformijärgse korra kõigi igandite täieliku likvideerimise, kõigi feodaalprivileegide kaotamise ja Baltimaade erikorra kehtetuks tunnistamise eest. Ka Jakobson seadis enesele lõppeesmärgiks erikorra kaotamise Baltimail, milise korra majanduslikuks vundamendiks ja aluseks oli mõisnike suurte latifundiumide olemasolu.

Peale nende kõige vajalikumate nõudmiste, mis memorandumis olid formuleeritud, oli Jakobsonil kahtlemata veel teisi.

Olgugi et need nõudmised polnud avaldatud erilises programmilises dokumendis, pole mingit kahtlust, et Jakobsoni elu eesmärgiks oli võitlus eesti rahva lõpliku vabastamise eest saksa aadli ja vaimulikkude majandusliku, poliitilise ja vaimse surve alt.

Tuleb silmas pidada, et seisuslik-korporatiivse korra, nn. erikorra valitsemise tingimustes Baltimaadel, kus vaba mõtte vähimatki avaldust julmalt taga kiusati, ei saanud Jakobson oma salajasi mõtteid poliitiliste eesmärkide ja võitlusülesannete kohta avalikult välja öelda ega nendest vabalt kirjutada. Tal tuli tegutseda suure ettevaatusega. Kirjutama pidi n. ö. mõistu.

Jaak Järv, C. R. Jakobsoni lähim kaasvõitleja, andis oma

¹ C. R. Jakobson, Kust tuli mulle nähtud väljarändamise tuju eesti talupoegadele?

hinnangu kehtivatele, talumatult tülikatele tsensuuritingi-
mustele Eestis, tähendades, et tsensor tõmbab maha kõige
süütumates väljendustes avaldatud mõtted, kui need mõtted
on kas või ainult osaliselt progressiivsed. Mistahes märkus
või artikkel, olgu see kirjutatud kõige leplikumates väljen-
dustes, kui selles tehakse aga vähimigi vihje vabamõtlemise
ideele, kutsub juba esile tsensori viha¹. Järv märgib, et
mõisnikest ja pastoritest ei tohi lausuda ka poolt sõnagi.
Kriipsutatakse maha isegi niisugused sõnad nagu „loomu-
lik“, „vabadus“, „isamaa“ jne.²

See, et Jakobsonil olid programmilised eesmärgid, mis
ulatusid märksa kaugemale neist nõudmistest, mis olid for-
muleeritud petitsioonides ja mis kujutavad endast rahvus-
liku liikumise kogu kodanlik-demokraatliku leeri programmi,
saab selgeks, kui hoolikalt analüüsida seda suurt doku-
mentaalse materjalide hulka, mis Jakobsoni tegevuse
juurde kuuluvad. Kõnes, mille ta pidas põllumeeste seltsi
koosolekul, tähendas ta, et „Eesti rahva kohta ainus õige
tee, nii kaua kui meie veel eesti rahvas oleme... on võit-
luse tee. Võidelda on meil aga veel lõpmata palju,
jah, peaaegu kõik, sest praegu ei ole meil maa-
päevade peal, kus kõik meie seadused ära määratakse,
ühtegi ütlemist, veel vähem ühesugust õigust. Praegu on
meie linnade saksad oma keelega ikka veel ainsad valitse-
jad ja meie kohta on ikka veel nagu kuulus Viru Laulik
Fr. R. Kreutzwald ütles: „seadus solk ja segane, kohus
kukruomane“.”³ Eesti rahval tuli veel palju võidelda selleks,
et enesele kätte võita kõige algelisemaid demokraatlikke
korraldusi.

C. R. Jakobson tuletas eesti rahvale meelde, et saksa val-
lutajad „meie priiuse on meilt... riisunud“, „meie maa
hirmsa verevalamise läbi ära võtnud“, „meid oma orjaks
teinud. Nende tõeline nimi on „riisujad“ ja „röövlid“.”⁴

C. R. Jakobson sai kirju, kus väljendati üsnagi revolüt-
sioonilisi mõtteid rõhutatud eesti rahva edasise võitluse ees-
märkide kohta. Ühes sellises kirjas püstitas kirja autor
küsimuse: „Mis priius see on? Kas Eestimaa talurahvas
peab veel 40 aastat ootama kui priius tuleb, et see keiserlik

¹ J. Järv Kõrvile, 9. VII 1881, Kurgja arhiiv.

² J. Järv C. R. Jakobsonile, 5. VII 1881, Kurgja arhiiv.

³ C. R. Jakobson, Kõne Eesti Põllumeeste Seltsis, Kurgja
arhiiv.

⁴ Sealsamas.

priiuse lubadus 100 aastat vanaks saab. Kas see rahvas ei pea siis mitte kui sotsiaaldemokraatlased mõtlema hakkama, et kõik maailma varad ühe tasa tarvis ära jaotada, et rikkad mitte vaeseid ei vaevaks”¹. Kirja autoril oli muidugi üsna moonutatud ettekujutus sotsiaaldemokraatidest, kuid tähtis on märkida selle kirja revolutsioonilist suunitlust.

C. R. Jakobson ei kahelnud hetkegi selles, et eesti rahvas tuleb toime parunite ikke alt vabanemise raske ülesandega.

Ta armastas korrata Faehlmanni sõnu, kes ütles, et ajaraamatus selles kohas, kus sakslase jalg esimest korda Eesti mullapinnale astus ja seda tallama hakkas, seisvat „must täht”. Kuid Jakobson pidas vajalikuks sellele juurde lisada, et seda „,„musta tähte”, mis nii väga kole on ja ikka veel eesti rahvast rõhub, võivad üksi eesti käed meie mullapinnalt ja ajaraamatust jälle ära kustutada . . . Eestlane ei ole veel millaski ennast heal meel oma vaenlase alla heitnud, ka ei ole ta millaski ilma lootuseta oma tuleviku peale ölnud.”²

Oma artiklites ja esinemistes sisendas Jakobson eesti talurahva teadvusse julgust ja optimismi vaimu võitluses parema tuleviku eest.

Ta oli selles veendunud, et eesti rahvas aja jooksul jõuab etteseatud kaunile eesmärgile ja et ta pühib välja kõik selle halva, mis möödunud ajad talle pärandasid.

Ta tähendas: „Kõlistagu mõned mehed oma vana kella niipalju kui tahavad, mu aja kellad saavad neid ometi pea vait tegema.”³

Sellest, et Jakobson lõplikus võidus saksa mõisnike üle ja Baltimaade erikorra paratamatus likvideerimises veendunud oli, tõendab tema kõne Viljandi „Koidu” seltsis, kus ta koosolijaile maalis kujuka pildi eesti rahva võidust oma orjastajate üle: „Aga katku pilved koidu kiiresti . . . kinni, viimaks nad ikka neist läbi murravad ja valgust toovad.”⁴

C. R. Jakobson rõhutas, et sündmuste arenemine maailmas kinnitab seaduspärasust, et uus võidab vana.

¹ H. Rosenfeld C. R. Jakobsonile, 18. III 1879, Kurgja arhiiv.

² C. R. Jakobson, „Kõne Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi koosolekul”, 4. VI 1870, Kurgja arhiiv.

³ C. R. Jakobson, „Natuke mu aja kellahelinast”, Kurgja arhiiv.

⁴ C. R. Jakobson, Kõne „Koidu” seltsis Viljandis, Kurgja arhiiv.

Kuidas kujutles Jakobson seda „valguse aega”?

Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi koosolekul teatas Jakobson täie otsekoheuse ja avameelsusega, et kuna meie oleme põllumeeste selts, siis olgu meie juhatajaks samuti põllumees. Meie oleme talupojad, siis olgu meie juhatajaks ka talupoeg. See on loomulik kord.¹

Jakobson unistas eesti rahva lõplikust võidust oma orjastajate üle ja „loomuliku korra” kehtimapanekust kogu maa ulatuses.

Võideldes kapitalismi farmerliku arengutee eest, idealiseeris Jakobson põllumajanduslikku korda vabade väikepõllupidajatega, nähes sellise korra kehtestamises „valguse aja” saabumist, vabaduse, võrdõiguslikkuse ja üldise heaolu valitsemapäsemist.

Arvates, et „põllutöö on rahvad üleval pidanud”², idealiseerib Jakobson talupojaseisust, asetades selle seisuse esikohale. „Põllumehe seisus on kõige muu seisuste aluspõhi”³, tähendas Jakobson oma kõnes Pärnu Põllumeeste Seltsi koosolekul.

„Mina olen ka jo maailmas mõnda näinud,” kõneles ta, „ja ära elanud, ma olen inimeste elu saunaurtsikutes ja kuninglikus lossis tähele pannud, olen aastate kaupa võrstdite majades elanud ja elan praegu ühes talu hoones, aga ma ütlen: kusagil ei või üks aus inimene nii õnnelik ja prii olla, kui prii põllumehe seisus.”⁴

Talurahvaseisuse sellise idealiseerimise allikas peitus ühiskonna materiaalse elu tingimustes, väiketootjate klassi ülekaalus reformijärgsel kapitalistlikul Venemaal, kelle üheks piiriäärseks osaks oli ka Baltimaa.

Oma programmi avaldas Jakobson kokkusurutud lakoonilises teesis: „Siis oleme peagi peremehed”⁵ (see tähendab, et Eesti rahvas peab saama oma maa peremeheks. Minu sõrendus. O. S.).

Tekib küsimus, missugust riigikorda pidas Jakobson kõige otstarbekohasemaks, juhul, kui eesti rahval oleks õnnestunud „olla peagi peremehed”. Sellele küsimusele on

¹ C. R. Jakobson, Kõne Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi koosolekul 4. VI 1870, Kurgja arhiiv.

² C. R. Jakobson, Teadus ja Seadus põllul, I osa, lk. 2—3, 1869.

³ C. R. Jakobson, Kõne Pärnu Põllumeeste Seltsis 18. XII 1878.

⁴ Sealsamas.

⁵ C. R. Jakobson J. K. Kölerile, 4. X 1871, „Eesti Kirjandus” 1912, lk. 291.

Jakobsoni kohta olemasolevate materjalide alusel raske kindlat vastust anda. Kuid mõningat valgust heidab sellele küsimusele see fakt, et C. R. Jakobsoni lähemate sõprade, mõtteosaliste ja kaasvõitlejate seas, kes olid temaga tihedalt seotud ühise võitlusega saksa mõisnike vastu, olid sellised kodanlik-demokraatliku leeri tegelased, kes vabariiklikus valitsemisvormis nägid maa riikliku korraldamise kõige sobivamat vormi. On andmeid, et Jakobsoni mõtteosaline Andres Dido (Tiido), kes oli „Sakala” korrespondent ja selle eesti põllumeeste seltside delegatsiooni liige, kelle juhiks oli Jakobson Baltimaade põllumeeste kongressil Riias 1881. aastal¹, avaldas 1882. aastal ühes käsikirjalises luuletuses mõtet Eesti vabariigist.

Nagu teada, areteeriti A. Dido Eestimaa sandarmivalitsuse poolt selle eest, et tal oli sidemeid Genfis ilmuva ajalehe „Föederalist” toimetaja O. Barkiga. Dido korteri läbiotsimisel sattus sandarmite kätte ühes keelatud kirjanduse ja muu materjaliga ka luuletus Eesti vabariigi kohta.

A. Dido mõisteti kolmeks aastaks türmi ja saadeti seejärel administratiivkorras Baltimaalt välja. Hiljem emigreerus ta välismaale ja andis Pariisis välja ajalehte „Õigus”. Ajalehe pästiti all oli juhtsõna, mis nõudis maa ja metsade tagasiandmist eesti talupoegadele.

Meetodid ja vormid, mida Jakobson kasutas võitluses talurahva vabastamiseks balti mõisnike orjusest

C. R. Jakobson ei suhtunud eitavalt ideesse, et põhilised ühiskondlikud vastuolud lahendatakse revolutsioonilisel teel, kuid ta ei pidanud seda mitte ainukeseks ühiskonna ümberkujundamise ja ühiskondlike vastuolude lahendamise vahendiks. „... meie aegse nõudmise vastu ei või, ei tohi keegi seista”, kirjutas Jakobson, „kui ta ei taha, et kõik asjad vägise ümber pöördud ei saa. Sest mis tegi ligi sada aastat tagasi vere ojad Prantsuse maal nõnda hirrsal kombel jooksmas? ...

... õiguse seadus sai seal sel ajal hoolimata ülekohtusel viisil ja jalgega tallatud — sest tuli mässamine, sest tulid need hirrsad vere ojad.”²

¹ Eesti Põllumeeste Seltsi delegatsiooni koosseisu kuulusid peale C. R. Jakobsoni veel M. Mitt, J. Raudsepp ja J. Toots.

² C. R. Jakobson, „Mis saksad meile toonud ja mis nad meilt võtnud?”, Kurgja arhiiv.

C. R. Jakobson oma maailmavaatelt tunnustas ajaloo seaduspärasest arengukäiku, mõistes selle all arengut progressi suunas. Seejuures arvas ta, et ei ole sellist jõudu, mis võiks peatada ühiskonna progressiivset arenguprotsessi. „Aga kui õun valmis on,” kirjutas Jakobson, „siis seda enam keegi puu otsas ei hoia, ta sadab iseenesest maha.”¹

Jakobson lootis, et eesti rahva rõhujatest saab jagu vägivaldseid võitlusvahendeid ja võitlusvorme tarvitamata, rakendades ainult rahulikke võitlusmeetodeid ja -vorme.

Ta nägi ja mõistis hästi, et saksa mõisnikud ei taha arvestada eesti rahva nõudmisi ja et seda ei või neilt oodatagi senikaua, „kuni eestlaste partei”, nagu rõhutas Jakobson, „suurem on ja nende õigused sakste õigustest üle käivad”.² (Sakste all mõeldakse siin mõisnikke. O. S.)

Seda arvestades tegi Jakobson suurt „valgustustööd” talurahva hulgas. Ta taotles „eestlaste partei” loomist, kes oleks juhtinud eesti rahva võitlust saksa mõisnike vastu. Jakobson oli veendunud, et rahva organiseeritud jõule ei suuda keegi vastu panna. Kuid oma maailmavaate piiratuse tõttu, mis oli tingitud ajastust ja tingimustest, milles Jakobson elas, ei suutnud ta leida õigeid võitlusteid.

Asjaolu, et C. R. Jakobson ei mõistnud ajaloolise arengu põhiseadusi, põhjustas ta suuri taktikalisi ja poliitilisi vigu. Jakobson küll mitte põhimõtteliselt igal juhul ja alati ei suhtunud vaenulikult revolutsiooni ideesse, kuid siiski praktiliselt eitas revolutsioonilisi teid ja revolutsioonilisi meetodeid ühiskonnaelu västuolude lahendamisel. Ta omistas liiga suurt tähtsust rahulikele võitlusvormidele ja -vahenditele.

Esile tuues Jakobsoni ekslikke vaateid, tema kõrvalekalandumist oma aja eesrindlikest ideedest, ei vähenda me tema kui eesrindliku võitleja osa eesti rahva rahvusliku vabastamise eest XIX sajandi 70. aastatel.

C. R. Jakobson ei olnud revolutsiooniline demokraat, kuid olles kodanlik demokraat ja silmapaistev ühiskonna-, poliitika- ja kultuuritegelane, ei painutanud ta kunagi oma pead saksa parunite ees, ei asunud seisukohale, et tuleks leppida ta kodumaal valitseva võika tegelikkusega.

Kuid tuleb veel märkida, et ka suhtumises Vene isevalit-

¹ C. R. Jakobson, „Mis saksad meile toonud ja mis nad meilt võtnud?”, Kurgja arhiiv.

² C. R. Jakobson J. Adamsonile, 23. X 1871, „Eesti Kirjandus 1913, lk. 314.

susse tegi Jakobson vigu. Tema ekslikud seisukohad selles küsimuses põhinesid ta idealistlikul ühiskondliku elu käsitlusel. C. R. Jakobson püüdis oma eesmärkide huvides kasutada hõõrumisi tsarismi ja balti-saksa mõisnike vahel.

C. R. Jakobsoni vastased antidemokraatlikust ja natsionalistlikust leerist kasutasid ära selle Jakobsoni seisukoha omakasupüüdlikel eesmärkidel. Nad püüdsid Jakobsoni eesti rahva laialdaste hulkade silmis diskrediteerida. Nii Jannsen kui ka Hurt esinesid vastiku laimuga Jakobsoni aadressil, süüdistasid teda rahvuslike huvide reetmises sellepärast, et ta tsaari isevalitsuslikus korras nägi mõningat tuge parunitevastases võitluses ja ka sellepärast, et ta avaldas oma artikleid vene slavofiilide hääle kandjates, mis paljastasid saksa mõisnike omavoli ja despotismi. J. Jannseni poeg H. Jannsen, paadunud kodanlik natsionalist ja germanofiil, tahtes eesti rahva ees oma isa J. Jannseni head nime jalule seada ja tema küljest eesti rahva reetja häbi märki ära pesta, esines 1930. aastal ajakirjas „Eesti Kirjandus” kurjustava ja laimava artikliga, milles ta Jakobsoni ja tema pooldajaid selles süüdistas, et nad tsaarivalitsuse teenistuses olevat seisnud ja kogu nende tegevus olevat olnud suunatud sellele, et Eestit „vene mõju” alla saada. Artikli kirjutaja isa, J. Jannsen, seevastu olevat teostanud eesti rahvuslikku poliitikat, astudes välja tsarismi „agentide” C. R. Jakobsoni ja ta pooldajate vastu ning langenud seetõttu teenimata kallaletungide ja süüdistuste ohvriks.¹

Eesti ühiskondlikus liikumises möödunud sajandi 70. aastatel võitlesid omavahel Venemaasse suhtumise küsimuses kaks vastupidist tendentsi. Antidemokraatlik, kodanlik-klerikaalne leer (J. Jannsen, J. Hurt) püüdis eesti rahvast isoleerida Venemaast ja läbikäimisest vene rahvaga.

Kodanlik-demokraatlik leer (C. R. Jakobson ja tema pooldajad) joondus selles suunas, et Venemaast isoleerimist likvideerida.

C. R. Jakobson mõistis, et saksa parunid on seisuslik-korporatiivse suletud kihi ideaalide ja feodaalse separatismi kandjad ning kaitsjad ja et nad tahavad jäädvustada oma keskaegseid feodaalseid privileege selleks, et säilitada kogu võim eesti talupoegade üle. C. R. Jakobson mõistis ja nägi, et balti parunid ei ole euroopa kultuuri kandjad, vaid, otse vastupidi, keskaja barbaarsuse kaitsjad ja reaktsiooni kand-

¹ „Eesti Kirjandus” nr. 1—3, 1930, lk. 289—291.

jad. Eesti kodanlikud natsionalistid, vastandina C. R. Jakobsonile, hakkasid Pätsu diktatuuri aastail, eriti aga hitlerliku okupatsiooni aastail Eestis, püüdes saksa fašistidele meele järele olla, pasundama, et ainult Baltimaade erikord ja balti parunite privileegid olidki need, mis kindlustasid eesti rahva ajaloolise olemasolu. Üksikud faktid saksa mõisnike ülekohtusest suhtumisest eesti talupoegadesse olevat ainult lihtne „arusaamatus”. Kodanlik-demokraatliku leeri vapper ja ennastalgav võitlus saksa parunite vastu möödunud sajandi 70. aastatel kuulutati poliitiliseks veaks. Koolides oli ajalooõpetajail keelatud seda võitlust isegi meenutada. Eesti kodanlikud natsionalistid sajasid Jakobsoni sellepärast, et ta võitluses balti parunite privileegidega orienterus vene avalikkusele ja vene rahvale.

Võitluses saksa aadli vastu püüdis Jakobson kasutada teatud lahkkelisid ja vastuolusid, mis valitsesid ühelt poolt balti-saksa aadli ning teiselt poolt keisrikoja ja valitsuse teatud ringkondade vahel.

Balti paruneid rünnates kasutas Jakobson slavofiilide ajakirjandust, mis vaenulikult suhtus Baltimaade erikorrasse.

On tõsi, et C. R. Jakobson tegi kaastööd slavofiilide ajalehtedele „Golos” ja Moskovskije Vedomosti”, kuid see asjaolu ei tähenda mingil juhul seda, et ta jagas slavofiilide maailmavaadet ja sotsiaalpoliitilisi seisukohti. Tohtu suur vahe on Jakobsoni vaadete ja slavofiilide seisukohtade vahel. Kui Jakobson vihkas pärisorjuslikku korda ja võitles selle igandite likvideerimise eest Eestis, siis slavofiilid kritiseerisid ainult selle korra üksikuid puudusi ja püüdsid seda korda kindlustada.

Kui C. R. Jakobsoni võib arvata kuuluvaks üldisesse demokraatlikku leeri, siis, vastupidi, ei saa sinna kuuluvaiks arvata slavofiile.

Nagu teada, olid balti parunid mitte ainult XIX sajandil, vaid ka XX sajandi algul keisrikojas kõige vastutavamatel kohtadel. Pahlenid, Vireenid, Benckendorfid, Adelbergid, Kuhlbarsid, Rennenkampfid, Meyendorfid, Taubed, Hagemestrid, Stackelbergid, Traubenbergid ja Rosenid olid tsaari kõige ustavamad teenrid, ja mitte ainult eestlaste, vaid ka venelaste ja teiste Venemaa rahvaste timukad, nad olid tsaarivõimu peamised toed.

Analüüsides C. R. Jakobsoni vaateid vene isevalitsusse suhtumise küsimuses, tuleb märkida, et põhimõtteline erinevus on selles, kuidas suhtus tsaarivalitsusse Jakobson ja

kuidas suhtusid sellesse Tõnisson, Poska jt. eesti kodanlikud natsionalistid. Jakobson püüdis tsaarivalitsuse teatavalt ringkondadelt ja slavofiilidelt, kes suhtusid Baltimaade erikorrasse vaenulikult, leida tuge võitluses saksa mõisnike vastu. Tõnisson, Poska jt. eesti kodanlikud natsionalistid aga astusid tsaari teenistusse ja otsisid tsaarirežiimilt tuge eesti proletariaadi ja revolutsioonilise talurahva liikumise mahasurumiseks.

C. R. Jakobson kritiseeris J. Jannsenit ja J. Hurta, kes läksid välja sobingutele saksa parunitega, reetes eesti rahva rahvuslikke huve. Ta paljastas ka neid, kes tsarismi teenistusse astusid ja kaasa aitasid suurvene šovinitide venestamisplaanide teostamisele Eestis.

Kui õpetaja Lindenberg hakkas välja andma Rakveres 1881. aasta algul ajalehte „Valgus”, mis asus avalikult kaitsma venestamispoliitikat Eestis, astus Jakobson välja selle lehe vastu, mis oli tsaaribürokraatia hääletoruks Eestis.

Oma ajalehes „Sakala” võttis Jakobson Lindenbergi hävitava kriitika alla ja saavutas, et avalik arvamus lehte boikoteerima hakkas ning leht varsti seisma pidi jääma¹.

*

Sotsiaaldemokraatlik liikumine Eestis ei saanud tekkida XIX sajandi 70. aastate demokraatlikust liikumisest, kuna see liikumine oma iseloomult ei olnud proletaarne, sotsialistlik, vaid kodanlik-demokraatlik. Selle liikumise sotsiaalseks baasiks oli põhiliselt talurahvas, kes alles hiljuti oli vabanenud pärisorjusest.

Sotsiaaldemokraatlik liikumine Eestis tekkis alles siis, kui seoses kapitalismi arenemisega kasvas uus klass — proletariaat.

Möödunud sajandi lõpul ehitati Eestis, eriti Tallinnas, palju tehaseid ja vabrikuid. Seoses tööstuse arenemisega ning vabrikute ja tehaste kasvamisega tekkis eesti proletariaat, kes hakkas pidama võitlust oma ekspluateerijate vastu.

Üle viiekümne aasta on möödunud sellest tähtsast sündmusest, mil Lenini ustav õpilane Mihhail Ivanovitš Kalinin saabus Tallinna järjekordsele asumisele. Töötades Tal-

¹ A. Jürgenstein, „C. R. Jakobsoni elu ja töö”, Tartu, 1925, lk. 112—113.

linna tehastes treialina hakkas M. I. Kalinin¹ esmakordselt tööliste hulgas sotsiaaldemokraatlikku agitatsiooni arendama.

Kuni M. I. Kalinini saabumiseni oli eesti töölisliikumisel stiihiline iseloom. „Iskra” agendina hakkas M. I. Kalinin eesti tööliklassi hulgas marksismi-leninismi ideid, marksistlikke proklamatsioone ja „Iskra” artikleid levitama, vabrikutes ja tehastes organiseeris ta marksistlikke ringe, milledest 1902. aastal tekkis revolutsiooniline sotsiaaldemokraatlik organisatsioon, tulevase bolševistliku organisatsiooni alus Eestis.

M. I. Kalinini poolt loodud eesti sotsiaaldemokraatlik organisatsioon, kes oli kasvatatud proletaarse internatsionalismi vaimus, oli ja jäi alati Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Tööliste (bolševike) Partei koostisosaks. Sotsiaaldemokraatlik organisatsioon Eestis tekkis ja tugevnes ägedas võitluses eesti töörahva õelamate vaenlastega — kodanlike natsionalistidega. Kogu oma olemasolu perioodi jooksul pidas Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei lepitamatut võitlust väikekodanlike parteide — menševike, esseeride, iseseisvate sotsialistide ja muude selliste vastu töölisliikumises, kes õõnestasid tööliklassi ühtsust ja olid kodanluse agenduuriks. Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei pidas väsimatut võitlust oportunistidega omaenda ridades, puhastades oma ridu kapitulantidest ja oportunistidest ning tugevdades oma ridade monoliitsust.

Enne kui marksismi-leninismi surematud ideed Eestis levima hakkasid ning eesti proletariaadi ja töötava talurahva hulkade revolutsioonilises võitluses kehastusid, tuli ära käia XIX sajandi 60.—70. aastate demokraatliku vabadusliikumise tee.

¹ M. I. Kalinin, Tallinnas viibimine, „Proletarskaja revolutsija”. Istoritšeski žurnal nr. 3, 1921, lk. 241—242.

3. C. R. JAKOBSONI VAATED JA ÜHISKONDLIK TEGEVUS

C. R. Jakobson kuulub nende silmapaistvate ühiskonna-, poliitika- ja kultuuritegelaste hulka, keda nende eluajal jälitati ja taga kiusati. Saksa parunid ja pastorid ning nende teenrid kodanlik-klerikaalsest leerist — Jannsen, Hurt jt. — kiusasid Jakobsoni taga ning valasid ta üle vale ja laimu saastaga. Kuid pärast tema surma, eriti eesti kodanluse diktatuuri ajastul, avaldasid kodanlikud natsionalistid silmakirjalikku soovi tunnustada Jakobsoni „omade” hulka kuuluvaks. Kodanlikud natsionalistid püüdsid eesti töörahvast veenda, et nemad on rahvuslike ja isamaaliste traditsioonide kaitsjad, kes viivad ellu neid ideaale, mida taotlesid möödunud sajandi keskel eesti rahvusliku liikumise progressiivsed tegelased, nagu C. R. Jakobson, Fr. R. Kreutzwald, L. Koidula, M. Veske, J. Kunder jt. Kõike seda tehti selleks, et petta eesti töörahvast ja varjata „demokraatia” ning „patriotismi” lipuga rahvuslike huvide reetmist. Eesti kodanlike natsionalistide ideoloogid propageerisid Eesti ajalugu oma kitsastes klassihuvides, vassisid kõike progressiivset ja ülistasid kõike reaktsioonilist kaasaegse imperiaalistliku reaktsiooni poliitiliste ülesannete soodustamiseks.

Eesti kodanluse ideoloogid osutusid oma klassiolemuse tõttu võimetuiks andma õiget hinnangut C. R. Jakobsoni seisukohtadele ja tegevusele. Nad olid võimelised ainult võltsinguteks ajalooteaduse valdkonnas, Eesti ühiskondliku mõtte arenemise valdkonnas.

Möödunud sajandi 60. ja 70. aastate eesti ühiskondliku mõtte arenemise tõeline teaduslik marksistlik valgustamine paljastab täielikult eesti rahva silmapaistva patrioodi C. R. Jakobsoni ühiskondlik-poliitiliste vaadete ja tegevuse võltsimise ning annab talle tagasi tema tõelise ajaloolise koha ja osa Eesti vabadusliikumises.

Kui C. R. Jakobson kasvas eesti rahvas lepitamatut viha oma rõhujate vastu, siis eesti kodanlikud natsionalistid

(Uluots jt.) kuulutasid saksa parunite vastu toimunud võitluse „arusaamatuseks” ja püüdsid kujutada eesti rahva verivaenlasi nagu „inimesearmastajaid”, „kultuurikandjaid”.

C. R. Jakobsoni üheks tähtsaimaks elueesmärgiks oli vene ja eesti rahva sõpruse ning koostöö edasine tugevdamine, sest ta mõistis, et eesti rahva vabanemine saksa parunite ikkest saab võimalikuks ainult suure vene rahva venaliku abiga. Seevastu püüdsid aga eesti kodanlikud natsionalistid hävitada eesti rahva mälestusest kangelaslikke lehekülgi sellest võitlusest, mida eestlased liidus suure vene rahvaga pidasid lääne agressorite vastu. Kodanlikud natsionalistid tegid seda selleks, et pesta puhtaks kaasaegseid imperialistlikke röövvalutajaid. Eesti kodanlikud natsionalistid võltsisid ajaloo õiget käiku, eitasid eesti ja vene rahva sõprust. Haaratuna hõõguvast vihast sotsialismimaa ja oma maa töörahva vastu võtsid nad tarvitusele kõik abinõud selleks, et Eestit lahti kiskuda Nõukogude Venemaa küljest. Eesti kodanlikud natsionalistid mürgitasid laialdaste töörahvahulkade teadvust natsionalismi ja šovinismi mürgiga.

C. R. Jakobson oli eesti rahva patrioot. Armastus oma isamaa vastu oli tal lahutamatult seotud eesti rahva vaenlaste, saksa mõisnike ja nende reaktsioonilise Baltimaade erikorra vihkamisega. Jakobsonile olid täiesti võõrad natsionalism ja šovinism, äravalitud rahvuse tunne ja teiste rahvaste halvaks pidamine ning rahvusliku vaenu õhutamine teiste rahvaste vastu. „Meie austame igat rahvust,” kirjutas Jakobson. „Me ei soovi kuskil vaenu õhutada, vaid soovime ainult üht, et meie kui maa päriselanikud, kasutaksime ühesuguseid õigusi teistega.”¹

C. R. Jakobson oli täielikult andunud ja ustav oma rahvale. Ta oli uhke eestlaste sangarlikule võitlusele ja nende mehisusele heitluses saksa röövvalutajatega. C. R. Jakobson oli eestlaste rahvusliku uhkuse tribuun, eesti ja vene rahva sõpruse kirglik kaitsja. Jakobson astus otsustavalt välja šovinistide ja rassistide vastu. Temale omase jõu ning kirega paljastas ta ka antipatrioote, isamaatuid kosmopoliite jt., kes oma rahva huve halvustades astusid omakasupüüdlikkusse saksa mõisnikega ja roomates saksa parunite ees kutsusid eestlasi üles loobuma oma rahvusest ja isegi eestlaste nimest.

¹ „Sakala” nr. 10, 1878.

C. R. Jakobsoni programmilised teesid rahvusküsimuse alal on avaldatud eriti selgelt ühe tema artikli alljärgnevas lõigus, mille tsensor maha tõmbas ja mis seetõttu päeva-
valgust ei näinud.

„„Sakala”,” kirjutas Jakobson, „on see ajaleht, kes eesti rahvuse põhja peal seistes, igalpool ette peab astuma, kus selle rahvuse hukatuseks tööd tehakse. Iga rahvast austades ja oma kodumaa kasu püüdes austab ta ka igameest, kes selle kodumaa aus ja truu poeg on. Aga põlgtuse väärt on kõik needsinatsed tema meelest, kes oma rahvust salgavad ehk teise rahvuse maha püüavad rusuda.” (Minu sõrendus. O. S.) „Seesugustega ei saa „Sakala” ilmiski käsikäes käima, sest et ta nende verivaenlane on. Seesuguste vastu võidelda arvab „Sakala” oma pääkohuseks.”¹

Kui C. R. Jakobson oli silmapaistev eesti rahva valgustaja, siis eesti kodanlikud natsionalistid olid rahva pimestajad ja obskurandid, kõige paadunumate reaktsiooniliste, ebateaduslike vaadete propagandistid rahvahulkades. C. R. Jakobson vihkas luteriusu pappe ja nimetas neid „inimsoo katkuks”. Ta paljastas saksa mõisnike reaktsioonilise klerikaalse usulise ideoloogia. Ta võitles eesti kooli vabastamise eest saksa pastorite kontrolli alt, kes olid selle muutnud kasvava põlvkonna vaimse rikkumise abinõuks ning usulise pimeduse ja fanaatilisuse taimelavaks.

Seevastu eesti kodanlikud natsionalistid, soovides säilitada oma ülevõimu eesti töörahva suhtes, muutsid luteri kiriku oma diktatuuri peamiseks ideoloogiliseks toeks. Nad andsid kooli tervenisti kiriku hoole alla.

Kui C. R. Jakobson oli põhiliselt materialist ja loodusteadusliku materialismi esimeseks propageerijaks eesti rahva hulgas, siis eesti kodanlikud natsionalistid olid materialismi vaenlased ja kõikvõimalike moodsate lääne-euroopa ja ameerika reaktsiooniliste filosoofiliste õpetuste kummar-dajad, mida nad kasutasid eesti õppiva noorsoo ja intelligentsi rikkumiseks.

Me hindame C. R. Jakobsoni sellepärast, et ta võitles oma rahva patrioodina lepitamatult eesti rahva põliste vaenlaste, saksa parunite ja nende teenrite vastu, kes olid

¹ „Sakala” nr. 28, 1878, Kurgja arhiiv.

pärit eesti kodanlike natsionalistide demokraatiavastasest leerist ning lõimitasid välismaiste röövullutajate ees.

Eesti rahvas võib uhke olla, et tema keskelt tõusis möödunud sajandi 60. ja 70. aastatel terve plejaad silmapaistvaid kirjanikke, luuletajaid, dramaturge ja kunstnikke, kes olid rahvaga seotud, uskusid rahva loovatesse jõududesse, väljendasid rahva huve ja seadsid oma eesmärgiks kasutada oma kunstilist loomingut võitlusvahendina rahva parema tuleviku eest. Keset seda demokraatliku eesti kultuuri esindajate plejaadi kerkib eriti esile väljapaistva eesti valgustaja C. R. Jakobsoni tähelepanuväärne kuju.

C. R. Jakobson oli XIX sajandi 70. aastate rahvusliku liikumise kodanlik-demokraatliku suuna poliitiline ja ideeline juht. Ta avaldas kogu oma ühiskondlik-poliitilise tegevuse ja loominguga soodsat mõju eesti andekate kirjanike, luuletajate, dramaturgide ja ilukirjandusliku loomingu ideelisele suunale. Ta kasvas neis vihkamist eesti rahva vaenlaste vastu ja ustavust ning palavat armastust oma rahva vastu. Ta sisendas neile armastust ja lugupidamist suure vene rahva ja tema demokraatliku kultuuri vastu. C. R. Jakobsoni otsesel ideelisel mõjutusel arenes ka selliste silmapaistvate eesti demokraatliku kultuuri tegelaste looming, nagu L. Koidula, A. Reinvald, M. Veske, J. Kunder, Fr. R. Kreutzwald jt.

Koostöös helilooja Kunileidiga pani C. R. Jakobson aluse eesti rahvusliku koorilaulu teadlikule viljelemisele, toetudes eesti rahvalaulu rikkale loomingule.

C. R. Jakobson võitles uue rahvakooli eest, mille aluseks olid uued demokraatlikud põhimõtted. Halastamatult kritiseeris ja paljastas ta selle aja vana feodaal-pärisorjusliku kooli viletsat seisukorda. Kool oli eluvõõras ja dogmaatiline, kus mõttetult tuubiti usuõpetust ning tarvitati kehalist karistust. Vana kool oli täielikult saksa parunite ja pastorite meelevalla all, sisult midagi kiriku eeskoja taolist. leeriminekuks ettevalmistamise kohaks. C. R. Jakobsoni kriitika õõnestas mõisnike ja pastorite ülevõimu aluseid kooli suhtes.

C. R. Jakobsoni kriitikat selleaegse vana kooli kohta võib tema teravuse ja põhjalikkuse tõttu asetada ühele esikohtadest marksismieelses pedagoogikas.

C. R. Jakobson oli terve rea suurepäraste algkooliõpikute

autor. Õpikud olid kirjutatud vastavalt eesrindliku pedagoogika tasemele.

Millise ülisuure tähenduse andis C. R. Jakobson ise oma õpikutele, näitab tema kiri. „Olen,” kirjutas Jakobson, „poolteist aastat selle raamatu kallal tööd teinud, nõnda et vahel ööd otsa olen kirjutanud. Teda on 97 täiskirjutatud poognat saanud ja 241 lugemise tükki. Ma olen väga õnnelik, et see töö tehtud on. Nüüd ma võin rahuliste surra, sest nüüd ma tean, et ma ilmaaegu ei ole elanud. See raamat saab meie rahvale tulevikus palju kasu tooma.”¹

C. R. Jakobsonil oli täiesti õigus.

Tema õpikute abil kasvasid ja õppisid paljud põlvkonnad eesti noorukeid, kelles need raamatud sütitasid armastust ja ustavust oma rahva ja oma kodumaa vastu.

C. R. Jakobson oli eesti esimene suur pedagoog-teoreetik, kes esines esmakordselt Eestis avalikkuse ees pedagoogika uute juhtlausetega.

C. R. Jakobson võitles eesti rahvakooli ja eesti kirjakeele eest, usulise obskurantismi ja müstika vastu ning teadusalaste teadmiste levitamise eest eesti laialdastes töörahvahulkades. Ta kutsus eestlasi üles ühinema kõige selle progressiivsega, mis leidis toleaegses kodanlikus kultuuris, kutsus üles likvideerima majanduslikku ja poliitilist mahajäämust ning kõigiti arendama maa tootvaid jõude. Jakobson õhutas talupoegi ära kasutama kaasaegseid saavutusi agronoomia ja zootehnika alal, et nende abil tõsta põllusaaki ja loomakasvatuse produktiivsust. Kõik see on erendamaid lehekülgi C. R. Jakobsoni töös valgustajana.

*

Meie maal, võitnud sotsialismi maal, ehitavad miljonid nõukogude patrioodid, sealhulgas ka Nõukogude Eesti patrioodid kommunistliku partei juhtimisel, marksismi-leninismi lipu all kommunismi. Eesti patrioodid ei unusta kunagi eesti rahva kuulsa patrioodi C. R. Jakobsoni helget kuju, kes kirglikult unistas sellest päevast, mil eesti rahvas vabaneks balti parunite ikke alt.

C. R. Jakobson ei olnud revolutsionäär ja ei kutsunud eesti töötajaid üles isevalitsust kukutama. Kuid kogu oma tegevusega, kogu oma lepitamatu võitlusega saksa mõisnike vastu ning progressiivsete, demokraatlike patriootiliste

¹ C. R. Jakobson, Kiri mõrsjale, 23. IX 1871, Kurgja arhiiv.

ideede propageerimisega massides aitas Jakobson objektiivselt revolutsioonilistel jõududel puhastada pinda kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ettevalmistamiseks.

Eesti rahvas ja tema juht kommunistlik partei hindavad kõrgelt neid progressiivseid, demokraatlikke traditsioone ja ideid, mida kaitses C. R. Jakobson, võideldes demokraatliku kultuuri ja eesti rahva vabanemise eest majanduslikust, poliitilisest ja rahvuslikust survest. Kõik väärtuslik ja progressiivne, mis leidub C. R. Jakobsoni pärandis, töötatakse kriitiliselt ümber ja kasutatakse uuel ajaloolisel alusel eesti sisult sotsialistliku, vormilt rahvusliku kultuuri arenemiseks.

„Kõiki rahvaste kultuuri tegelikke saavutusi,” ütles V. M. Molotov, „kui kaugele minevikku nad ka ei ulatuks, hinnatakse sotsialistlikus riigis kõrgelt ja tänapäeval tõusevad nad nii oma rahva kui ka kõigi Nõukogude Liidu rahvaste ette taassündinuna oma tõelises ideelises säras. Bolševikud ei kuulu nende inimeste hulka, kes oma rahvast irduvad on. Meie, bolševikud, oleme rahva enese hulgast pärit, meie hindame ja armastame nii oma rahva kui ka kõikide teiste rahvaste kuulsaid tegusid ja ajalugu. Meie teame väga hästi, et tõeline progress, mis on võimalik ainult sotsialismi baasil, peab tuginema rahvaste kogu ajaloole ja kõikidele nende saavutustele möödunud aegadel, tõeline progress peab avama rahvaste elu ajaloo tõelise sisu, et täielikult kindlustada kuulsusrikas tulevik oma rahvale ja koos sellega ka helge tulevik kõigile teistele rahvastele.”¹

Kommunistlik partei kasvatab kõiki töötajaid nõukogude patriotismi vaimus, mis on patriotismi kõrgeim liik, milles harmooniliselt ühinevad rahvaste rahvuslikud traditsioonid ja NSV Liidu kõigi töötajate elulised huvid. Nõukogude patriotism ei lahuta, vaid liidab kõik meie maa rahvused ja rahvad ühtseks vennalikuks pereks. Nõukogude patriotism on internatsionalismi, rahvaste sõpruse ideede kõrgeim avaldus. Ei saa olla oma kodumaa tõeline patrioot see, kes ei ole internatsionalist, kes ei suhtu lugupidamisega teiste rahvaste töötajaisse, samuti kui ei saa olla internatsionalist see, kes ei armasta oma rahvast, oma kodumaad, tema kangelaslikku minevikku ja ta rahvuslikke

¹ V. M. Molotov, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 22. aastapäev, „Bolševik” nr. 21, 1939.

traditsioone. NLKP XX kongress avas meie maa kõigi rahvaste ees nende sotsialistliku majanduse ja kultuuri haaravad perspektiivid. Vastavalt NLKP XX kongressi ajaloolistele otsustele viiakse ellu abinõud liiduvabariikide õiguste edasiseks laiendamiseks majandusliku ja kultuurilise ülesehituse alal. Proletaarse internatsionalismi lipu all kasvab ja tugevneb igaveseks ajaks suur sõprus nõukogude rahvaste vahel. Kommunistlik partei, ustav leninliku rahvuspoliitika põhimõtetele, tugevdab pidevalt seda sõprust, liidab ühte ja innustab nõukogude inimesi suurteks tegudeks rõõmsa ja helge tuleviku nimel, kommunismi võidu nimel.

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Sotsiaal-poliitiline olukord Eestis XIX sajandi 60.—70. aastail	7
2. C. R. Jakobsoni võitlus Baltimaade erikorra vastu ja ta ühiskondlik-poliitilised vaated	15
Baltimaade erikorra olemus ja selle kritiseerimine C. R. Jakobsoni poolt	15
Meetodid ja vormid, mida Jakobson kasutas võitluses talurahva vabastamiseks balti mõisnike orjusest	25
3. C. R. Jakobsoni vaated ja ühiskondlik tegevus	31

Проф. Отто Михайлович Штейн
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ
К. Р. ЯКОБСОНА

На эстонском языке

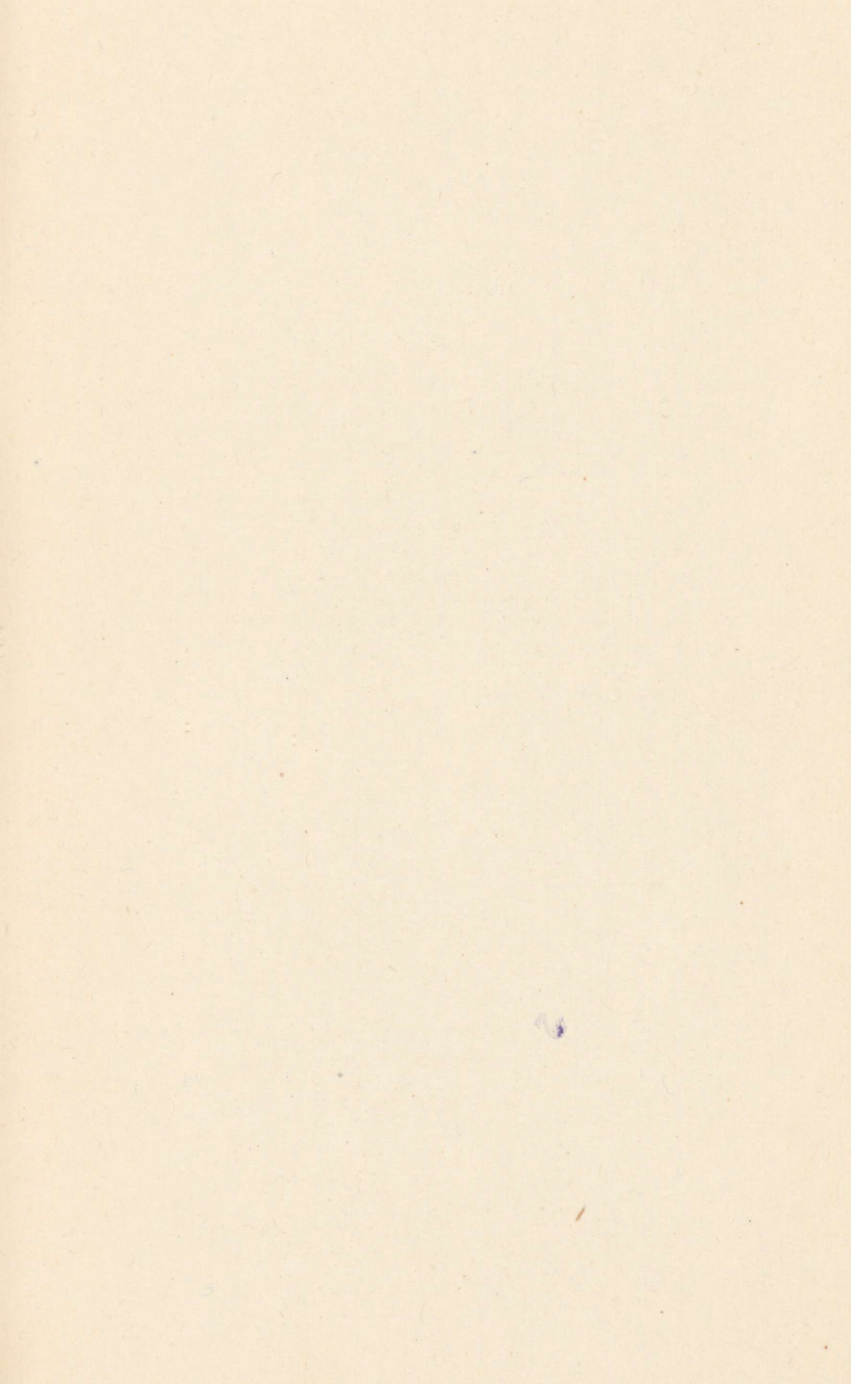
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярну маантээ 10

*

Toimetaja *V. Vaikjärv*
Tehniline toimetaja *L. Uuspõld*
Korrektorid *M. Juske* ja *H. Peel*

Ladumisele antud 11. III 1957. Trükkimisele antud
16. III 1957. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 2,5. Formaadi
60×92 kohaldatud trükipoognaid 2,05. Arvutus-
poognaid 1,98. Trükiarv 2000. MB- 02421. Tellimise nr.
805. Hans Heidemanni nimeline trükikoda, Tartu,
Vallikraavi 4.

Hind 55 kop.

55 kop.

A

17346

7001912

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00700191 2